

ЛЕКСИКОЛОГІЯ

УДК 811.111.373.613

ЛЕКСИЧНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ ЯК РЕЗУЛЬТАТ АНГЛІЙСЬКО-МАОРІЙСЬКИХ МОВНИХ КОНТАКТІВ

Л.В. Герман, канд. філол. наук (Харків)

Стаття присвячена маорійським запозиченням в новозеландському національному варіанті англійської мови. Визначено періоди процесу запозичання, виділено тематичні групи маоризмів, розглянуто типові соціальні контексти запозичання у ході мовних контактів і особливості адаптації у мові-реципієнті порівняно з мовою-донором.

Ключові слова: адаптація, лексичне запозичення, маоризм, мова-донор, мова-реципієнт, мовні контакти, соціальний контекст запозичання, тематичні групи.

Герман Л.В. Лексические заимствования как результат английско-маорийских языковых контактов. Статья посвящена маорийским заимствованиям в новозеландском национальном варианте английского языка. Определены периоды заимствования, выделены тематические группы маоризмов, рассмотрены типичные социальные контексты заимствования в ходе языковых контактов и особенности адаптации в языке-реципиенте в сравнении с языком-донором.

Ключевые слова: адаптация, лексические заимствования, маоризм, социальный контекст заимствования, тематические группы, язык-донор, язык-реципиент, языковые контакты.

Herman L.V. Lexical Borrowings as a Result of English-Maori language contacts. The article deals with the Maori borrowings in New Zealand English. The periods of borrowing are determined, the thematic groups of maorisms are defined, typical social contexts of borrowing in the process of language contexts, the peculiarities of adaptation in the language-receptient as compared with the language-donor are considered.

Key words: adaptation, language contacts, language-donor, language-receptient, lexical borrowings, maorism, social context of borrowing, thematic groups.

Проблема мовних контактів та їх наслідків не втрачає своєї актуальності і в наші дні.

Великий вклад в розробку теорії мовних контактів внесли такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як: Ю.А. Жлуктенко, Л.П. Крисін, А.Є. Карлинський, Й.А. Айдукович, У. Вайнрайх, А. Мартіне, Е. Хауген, які у своїх працях обґрунтували теоретичні положення у галузі контактування мов з урахуванням різних аспектів і поглядів. Але і сьогодні мовні контакти не можуть вважатися до кінця теоретично осмисленими. Суперечливими залишаються деякі основні положення мовного контактування, пов'язані з основними процесами мовної вза-

модії: білінгвізмом, інтерференцією, запозиченням тощо, які потребують подальшої розробки. Недослідженими є і окремі процеси та результати контактування двох або більше мов у певному геополітичному просторі в конкретних історичних, соціальних умовах співіснування народів, етнічних груп, окремих колективів людей, які говорять різними мовами. У зв'язку з цим необхідність подальшого проведення досліджень у цьому напрямі не викликає сумніву.

Особливий інтерес для дослідників викликають мовні ситуації, які склалися у колишніх колоніях Великобританії, де взаємодіє той чи інший націо-

нальний варіант англійської мови з мовою автохтонів протягом тривалого часу. Цьому питанню присвячені деякі роботи як зарубіжних, так і вітчизняних авторів, зокрема Т.О. Козлова, О.В. Николаєва, S. Ryan та ін., що розглядають лінгвістичні, соціолінгвістичні, етнолінгвістичні, лінгво-культурологічні та інші аспекти мовної взаємодії в окремо взятій країні.

Наша робота виконана теж в руслі контактної лінгвістики. Об'єктом розвідки виступають маорійські лексичні запозичення, які є результатом взаємодії двох мов: англійської та маорійської, що функціонують в одному комунікативному просторі – у Новій Зеландії. Предметом є розгляд соціального контексту запозичання маорійських лексичних одиниць англійською мовою, їх тематична класифікація та адаптація у мові-реципієнті.

Зазначимо, що під “мовними контактами” ми, як і С.В. Семчинський, розуміємо “взаємодію двох і більше мов, коли висловлювання однією мовою включають до свого складу елементи другої мови, або, навпаки, – вислови другою мовою включають до свого складу елементи першої мови” [3, с. 273]. Мовні контакти можуть бути різного типу. Як підкреслює М.П. Кочерган, це “безпосередні й опосередковані; між спорідненими і неспорідненими мовами; з однобічним і обоюстороннім впливом; маргінальні і внутрішньо регіональні; казуальні й перманентні; природні, штучні і змішані” [2, с. 187–188].

У наших дослідженнях ми використовуємо класифікацію мовних контактів, в рамках якої виділяємо казуальні та перманентні контакти. Як відомо, казуальні контакти відбуваються при тимчасових або випадкових зв'язках, перманентні – при постійних міжмовних, заснованих на тривалому спілкуванні носіїв мов, що перебувають у контакті. Причому у випадку з казуальними мовними контактами спостерігається лише запозичення на лексичному рівні, а в умовах перманентних мають місце й інші наслідки: запозичення словотворчих елементів, синтаксичних конструкцій; зміни у граматичній будові мови; розпад однієї мови на декілька самостійних; створення гібридних мов типу креольських тощо.

На основі цієї класифікації ми визначаємо мовні контакти у Новій Зеландії, як перманентні, які існують тривалий час між англійською та маорійською контактуючими мовами (з 1769 року і донині). Причому мови, які взаємодіють, чинять обоюсторонній вплив і, таким чином, спостерігається немов би обмін лексичними запозиченнями. Процес запозичання здійснюється як в напрямі “англійська → маорійська”, так і в напрямі “маорійська → англійська”. У першому випадку до лексичного складу маорійської мови ввійшло 619 англіцизмів, у другому – 807 маоризмів поповнило словник новозеландського національного варіанта англійської мови (НЗА) (відбір лексики здійснювався відповідно за словниками Н. Orsman та W. Morris) [4; 5].

Зупинимося спочатку на історичному та соціальному аспекті запозичання маорійських лексичних одиниць (ЛО) англійською мовою Нової Зеландії. В історії проникнення запозичених лексичних одиниць з мови-донора в мову-реципієнт можна виділити декілька етапів, протягом яких спостерігалася різна інтенсивність процесу запозичання, про що свідчить кількість ЛО, зафіксованих у словнику Н. Orsman. Це залежало, на нашу думку, від ряду чинників, серед яких найбільш важливими є: мовна політика, яку проводить уряд, кількість мовців, статус англійської та маорійської мов і їх соціальні функції, ступінь розвитку мов, кількість білінгвів у країні тощо. Їх кількість відображена у поданій нижче таблиці.

Запозичання англійською мовою маорійських слів

Періоди	Кількість запозичень
I (1769 р. – 60-ті роки XIX ст.)	565
II (1870 р. – 1970 р.)	197
III (1971 р. – і донині)	45

Як видно з таблиці, найбільша кількість маоризмів увійшла до словникового складу новозеландського національного варіанта англійської мови протягом першого періоду – 565 лексичних одиниць (наприклад: *kauri*, *totara*, *moa* та ін.). Цей період був відкритий для запозичання маоризмів: запозичалася лексика на позначення реалій і понять,

невідомих до цього часу британцям (наприклад, флористичні та фауністичні назви, слова на позначення реалій, пов'язаних з культурою, побутом маорі, топоніми тощо).

Другий період тривав сторіччя. У цей час словник НЗА поповнився 197 ЛО. На уповільнення цього процесу вплинули такі чинники зовнішнього характеру, як демографічні зміни (скорочення чисельності маорі і збільшення кількості європейців (британців)), географічне відділення двох мовних спільнот (англійської і маорійської); відновлення новозеландським урядом своїх зв'язків з Британією та його намагання продемонструвати свою прихильність до неї і т. ін. У цей час поповнили лексичний склад НЗА такі мовні одиниці, як *tukutuku* “decorative wall panels laced into lattice”, *taniko* “an ornamental border or band of a cloak or mat”, тобто слова, які відображають реалії культурного життя автохтонів.

Третій період розпочався з 1971 р. і триває донині. Нами зафіксовані 45 ЛО маорійського походження в НЗА, які пов'язані з відродженням культури і мови маорі (наприклад: *te reo* “the Maori language”, *kohanga reo* “Maori language preschool”, *Kura Kaupapa Maori* “Maori language school”), а це означає, що цей процес не призупинився. Маорійська мова і зараз впливає на формування локальної специфіки національного варіанта. Цьому процесу сприяли: вступ Великої Британії до ЄЕС, що примусило новозеландський уряд замислитися над своєю власною долею, переоцінити свої взаємовідносини не тільки з Британією, а й з рештою країн світу, велика кількість міжнародних шлюбів, поява у маорійців почуття національної свідомості, їх національний рух за відродження культури і мови маорі, оголошення її офіційною мовою поряд з англійською, великий вплив системи освіти та ЗМІ на формування масового білінгвізму в країні.

Маорійські запозичення потрапляли з мови-донора у мову-реципієнт різними шляхами. По-перше, це здійснювалося через білінгвів. В доколонизаційний період і в перші роки колонізації ними були англійські місіонери, дослідники (географи, ботаніки, історики, лінгвісти), які, вивчивши маорійську

мову, ставали двомовними. Пізніше, у зв'язку з політикою Нової Зеландії, спрямованою на асиміляцію маорі в новозеландському суспільстві, де чисельно переважають британці, практично всі маорі стали білінгвами (серед європейців лише 1% населення оволоділи маорійською мовою). По-друге, проникненню запозичень у НЗА сприяв випуск газет, журналів, художньої літератури, трансляція радіо- і телепередач, де фіксувалися маорійські ЛО.

Зазначимо, що весь запозичений корпус маоризмів виявив тенденцію до групування у певні соціально-комунікативні сфери. Запозичувалися лексичні одиниці на позначення:

1) флористичних об'єктів:

hinau “the New Zealand tree for *Eloecarpus dentatus*”; *kahikatea* “the name for New Zealand tree *Podocarpus decrydiocdes*”; *kiekie* “the New Zealand climbing plant”; *kauri* “the coniferous New Zealand tree”; *kumara* “an edible root, or sweet potato”; *manoao* “the yellow pine-tree”; *whau* “the New Zealand cork-tree”;

2) представників фауни:

aweto “a vegetable caterpillar”; *kakapo* “a night parrot”; *katipo* “a small and venomous spider”; *moa* “extinct giant flightless bird”; *kiwi* “New Zealand wingless bird”; *mako* “the New Zealand tiger-shark”; *mokomoko* “name for the lizard *Lygosoma ornatum*”; *tui* “name for the bird *Prosthemadera novae-zelandiae*”;

3) автохтонів Нової Зеландії, маорі та їх:

а) історії та культури: *waka* “canoe”; *haka* “a ceremonial dance”; *Maoritanga* “Maori culture, traditions”; *hapa haka* “a cultural festival or music and dance”;

б) релігії: *marae* “meeting house”; *hui* “meeting”; *hauhau* “the name for a Maori superstition”; *karakia* “prayer”;

в) соціальної організації маорійської общини: *iwi* “a tribe”; *hapu* “a sub-tribe, even a family”; *mana* “prestige, right, authority”; *rangatira* “a chief, an aristocrat”;

г) сім'ї: *mokopuna* “a grandson”; *whamere* “a family”; *tuakana* “a senior brother”; *koro* “a grandfather”; *kuia* “a grandmother”;

д) побуту: *whare* “a hut, a house”; *kaitaka* “the best kind of native mat”; *kohua* “a Maori oven or boiling pot”; *hangi* “the earth oven to cook large quantities of food, the food cooked in the hangi”;

е) їжі: *kai* “food”; *pua* “a bread made from the pollen of the *raupo*”;

е) одягу, прикрас: *hei-tiki* “a neck ornament made of greenstone”; *piupiu* “a flax skirt”;

4) Нової Зеландії, її жителів: *Aotearoa* “New Zealand”; *pakeha* “New Zealander of non-Maori descent, usually European”; *Maori* “a member of Polynesian race who first peopled New Zealand”; *pakeha Maori* “a white or European man living as a Maori”;

5) топонімів (близько 57% всіх топонімів – маорійського походження): *rivers* (*Waikato*, *Waipori*); *harbours* (*Manuka*, *Manukau*); *mountains* (*Maunganui*, *Moungataniwha*); *lakes* (*Rotorua*, *Rotokawe*); *cities* (*Waikari*, *Akaroa*, *Rangiora*);

6) землеволодіння: *ahi ka* “preserving land rights by occupation”; *kanohi wera* “a preservation of land rights”; *tangata whenua* “men of the land”.

Розглянувши тематичну класифікацію маоризмів, перейдемо до вивчення їх адаптації у мові-реципієнті.

У зв'язку з тим, що маорійська й англійська мови не є генетично близькими, ускладнюється адаптація маорійських слів в англійській мові. Більша частина запозиченої лексики залишається лише фонетично та графічно асимільованими. Оскільки контактуючі мови мають різну кількість букв (маорійська – 15, а англійська – 26), а звідси – і звуків, потрапивши до словника НЗА, вони графічно та фонетично пристосовуються до нового мовного середовища. Отже, маорійські літери замінюються англійськими відповідниками. Найбільш розповсюдженими є такі заміни:

Маорійська мова → Англійська мова

p (<i>piripiri</i>)	b (<i>biddybid</i>)
k (<i>kowhai</i>)	g (<i>goai</i>)
r (<i>piripiri/poroporo</i>)	d / л (<i>biddybid / bull-a-bull</i>)
ng (<i>ngamu</i>)	n (<i>namu</i>)
wh (<i>whidooa</i>)	w (<i>wairua</i>)

Крім зазначених змін у фонетичному та графічному оформленні маорійських слів, відзначена їх участь у словотворенні із залученням найбільш розповсюджених в англійській мові суфіксів (*-tion*, *-ness*, *-ism*, *ish*, *-fy* та ін.) Продемонструємо це на прикладі маоризму *kiwi*, що означало в маорійській мові “*Apteryx of various species, wingless birds*”.

Ця лексична одиниця асимілювалася, прийнявши зазначені вище суфікси та утворивши такі похідні:

kiwidom(*n.*) “the body of New Zealand culture and ideology, regarded as a stereotypical whole”,

kiwihood(*n.*) “a state of being a stereotypical New Zealander”,

kiwiness (*n.*) “the state or condition of being a stereotypical New Zealander”,

kiwish (*adj.*) “suggestive of loyal but stereotypical New Zealand interests”,

kiwifly (*v.*) “to make a person or thing New Zealand in character” та ін.

Для деякої частини запозиченої лексики характерні змістовні модифікації, тобто зміни в семантиці слів. Цей процес, процес регулювання адаптації запозичення на семантичному рівні, Й. Айдукович називає транссемантизацією [1]. Він виділяє нульову транссемантизацію, яку пояснює як “трансфер семантики із мови-донора у мову-реципієнт без змін; часткову транссемантизацію, що містить “звуження і розширення значення і звуження й розширення значеннєвого поля (“нюанс значення”), а також двочленну і тричленну комбінацію (поєднання двох або трьох семантичних змін відповідно). Транссемантизація, на його думку, може бути також вільною, коли втрачається семантичний зв'язок з первинним запозиченим значенням, а адаптована запозичена лексема набуває нового, іншого значення, відмінного від моделі з мови-донора [1, с. 195]. Саме дані положення беремо до уваги, розглядаючи семантичні зміни маорійських запозичень у НЗА.

Аналіз відібраного матеріалу дає можливість зробити висновок про те, що маорійські запозичення характеризуються різним видом транссемантизації у мові-реципієнті. Із названих автором теорії транссемантизації у нашому матеріалі зафіксовані такі види: нульова, часткова, вільна. При цьому

варто зазначити, що рівень семантичного засвоєння запозичених слів різний залежно від його вживання у тому чи іншому контексті (маємо на увазі його вживання у двох етнічних варіантах НЗА (Pakeha English (PE) /Maori English (ME)). Проілюструємо це на прикладах.

1. Частіше за все маорійське слово характеризується нульовою транссемантизацією у МЕ і частковою в РЕ: е.г. *whare* (n), в мові-донорі має значення “a house, hut, shed, habitation” транссемантизувалось таким чином:

МЕ	→	РЕ
1) <i>a house, building, hut used for domestic or communal purposes;</i>		1) <i>a hut/cottage often primitive;</i> 2) <i>a temporary often hastily constructed hut or shelter;</i> 3) <i>a farm worker's hut or station;</i> 4) <i>a men's hut or cribroom on a worksite;</i> 5) <i>a communal living or sleeping quarters.</i>

2. Як в МЕ, так і в РЕ маорійське слово характеризується частковою транссемантизацією, але при цьому кількість значень і самі значення різні: е.г. *hake* (n) – у маорійській мові має значення “a dance, song accompanying a dance”, транссемантизувалось таким чином:

МЕ	→	РЕ
1) <i>a posture dance accompanied by a chant usually perceived by Europeans as a war dance;</i>		1) <i>a noisy posture dance usually performed by men, accompanied by a chant to encourage a sport team, to support a school or community enterprise or rally.</i>
2) <i>applied to similar dances of other pacific peoples;</i>		

3. В МЕ і в РЕ відбувається часткова транссемантизація, при цьому в першому випадку відбувається звуження значення, а в другому – його розширення (при цьому послаблюється зв'язок з цим словом у мові-донорі): е. г. *tangi* (n) мало в маорійській мові значення “*sound, lamentation, mourning, dirge*” транссемантизувалось так:

МЕ	→	РЕ
1) <i>a lamentation, a weeping;</i>		1) <i>a wake, associated with eating and drinking;</i>
2) <i>funeral rites, the funeral ceremony;</i>		2) <i>liquor party;</i>
3) <i>crying or weeping as a ceremony of welcome or meeting;</i>		3) <i>a mourning ceremony, a loud crying out, a noisy disputation.</i>

Отже, маорійські запозичення становлять значну частину локально маркованої лексики НЗА, відображаючи реалії новозеландського життя. Процес запозичання не призупиняється і в наш час, тому маорізм-неологізм в подальшому є перспективними для аналізу в лінгвістичному, соціолінгвістичному, етнолінгвістичному, лінгвокультурологічному та іншому аспектах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ајдуковић Јован. Увод у лексичну контактологију. Теорија адаптације русизама / Јован Ајдуковић. – Белград, 2004. – 364 с.
2. Кочерган М.П. Загальне мовознавство : підручник / М.П. Кочерган. – К. : Академія, 1999. – 287 с.
3. Семчинський В. Загальне мовознавство / С.В. Семчинський. – К. : Вища школа, 1988. – 273 с.
4. Morris H. Dictionary of the Maori language / H. Morris. – Wellington : Legislation Direct, 2004. – 499 p.
5. Orsman H. The Dictionary of New Zealand English / H. Orsman. – Auckland : Oxford Univ. Press, 1999 – 966 p.